

Kapitel II

MARKEDSPROCESSEN

Indledning

1. En af de grundlæggende institutioner i økonomisk teori er markedet. Men også hierarkiers vækst er betinget af vilkårene på de omgivende markeder, derfor er opfattelsen af markedet som institution væsentlig for konklusionerne mht. årsager til hierarkiers vækst, og derfor indledes der her med en diskussion af markedsmekanismen som grundlag for den følgende forståelse af hierarkier. Det, der i denne forbindelse er af interesse, er et antal bidrag, der supplerer den neoklassiske opfattelse af markedet som en ligevægt.

I dette kapitel diskuteres først *den østrigske skoles* eller *østrigernes* opfattelse af markedet og entreprenørfunktionen, idet vægten lægges på Israel Kirzners bidrag.¹ En for afhandlingen relevant pointe, der gør østrigernes bidrag til et egnet udgangspunkt, er østrigernes betoning af markedet som en proces. Derefter sammenlignes den østrigske opfattelse af markedet med bidragene fra Joseph Schumpeter (1934) og Hector Estrup (1977).

¹ *Den østrigske skole* eller *østrigerne* betegner i det følgende såvel *the Austrians* som de bidrag fra specielt Kirzner, der undertiden benævnes som *neo-Austrianism*.

2. Østrigernes indfaldsvinkel er, at den økonomiske videnskabs genstand ikke alene er materielle betingelser. Ifølge f.eks. Ludwig von Mises (1949): *Human Action* bør *political economy* opfattes som en videnskab om *praxeology*: "Human action is a manifestation of the mind. Mind is simply the word to signify the unknown factor that has enabled men to achieve all that they have accomplished: the theories and the poems, the cathedrals and the symphonies, the motorcars and the airplanes."²

I sine værker (1973, 1979, 1985) udtrykker Israel Kirzner stærk uenighed med Lionel Robbins' definition i *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science* (1935) af økonomi som videnskaben om fordeling af knappe ressourcer med henblik på maksimal opfyldelse af indbyrdes konkurrerende mål.³ Ifølge Kirzner er det præcis på grund af denne opfattelse, at økonomisk videnskab ikke i tilstrækkelig grad analyserer markedet som en proces, og at østrigsk teori mistede sin indflydelse.

Ofte beskrives den østrigske skoles bidrag som *insights*, dvs. skolens bidrag er at henlede opmærksomheden på visse processer i markedet, som ofte kun er underforstået i økonomisk teori. Betydningen af den østrigske skoles arbejde er således at analysere fænomener som markedsprocesser, subjektive omkostninger, incitament og konkurrence med det formål at supplere den erkendelse, der kan udledes med kendte mål og midler som grundlag.

Ligevægt og proces

3. Den østrigske skole opfatter markedet som en proces, ikke en tilstand, og definerer sin forskningsmæssige opgave som at forstå visse fundamentale træk ved denne proces frem for at forudsige dens resultat. Skolen kan derfor opfattes som

² Mises (1949) p. 142. Se også *ibid.* p. 3.

³ Sir John Hicks (1989): "Lionel Robbins was a prominent economist at the time [1929] with strong leanings towards the Austrian school." Fra Hicks' samtale med Arjo Klamer i *Journal of Economic Perspectives*, 3 (4), 167-180.

værende i en vis opposition til især den del af den neoklassiske økonomiske teori, hvor der lægges vægt på et ligevægtsbegreb. Denne opposition er efter min opfattelse kun tilsyneladende. Den østrigske skole ønsker snarere at supplere anvendelsen af ligevægtsbegrebet med analyser, der kan forklare processen mod ligevægt. Det relevante ved østrigsk teori består i, at tilpasningen mod ligevægt hverken anses for trivielt eller subsidiært udføres af en abstrakt auktionarius.

Østrigernes anvendelse af ligevægtsbegreber kan anskueliggøres i relation til to yderpunkter. Det ene yderpunkt kan repræsenteres ved den indflydelsesrige amerikanske neoklassiker John B. Clark, der i *The Distribution of Wealth* (1899) antager, at en markedsøkonomi har så markante ligevægtskabende kræfter, at den konstant er nær ligevægt. Clark anvender en entreprenørfunktion som midlet, der frembringer ligevægt. Selve tilpasningsprocessen mod ligevægt anser Clark for at være så effektiv, at den ikke behøver nærmere analyse. For såvel Walras (1926) som Clark (1899) er det interessante selve den tilstand, *equilibrium*, der fremkommer, når entreprenørinitiativet har udtømt sine muligheder for øget gevinst ved substitution. Andre økonomer, som f.eks. Williamson, der ignorerer ligevægtsbegrebet, repræsenterer det andet yderpunkt.

Østrigerne indtager her et mellemstandpunkt. Den østrigske opfattelse er, at økonomisk analyse bør knyttes til de processer, der kendetegner markedet, mere end til den tilstand, der fremkommer som en konsekvens heraf. Østrigerne anser ikke tilpasningsprocesserne mod ligevægt for at være trivielle. Ligevægtsbegrebet er nødvendigt, men ikke tilstrækkeligt. Mises f.eks. benægter ikke, at markedet kan analyseres ved anvendelse af ligevægtsbegreber. Imidlertid er analysens formål ikke primært at finde betingelserne for gensidigt konsistente beslutninger, dvs. for equilibrium: "The Austrian School, too, uses the idea of rest and equilibrium which

economic thought *cannot do without*. But it is always aware of the purely instrumental nature of such an idea, and similar aids".⁴

4. Friedrich A. Hayek fortsætter denne tradition; i "The Use of Knowledge in Society" (1945) hedder det f.eks: "An equilibrium approach to economics is thus only preliminary to the study of the main issues."⁵ Ligevægt indebærer ifølge Hayek perfekt koordination mellem de indbyrdes planer blandt markedsdeltagerne, dvs. husholdninger, producenter og ejere af produktionsfaktorer. Dette forudsætter, at de enkelte deltagere har et fuldstændigt kendskab til hinandens planer. Ifølge Hayek er tilstedeværelse af fuld viden derfor selve definitionen på ligevægt: "The statement that, if people know everything they are in equilibrium, is true simply because that is how we define equilibrium".⁶ En tendens mod ligevægt er herefter en proces, hvorunder de enkelte markedsdeltageres forventninger kommer stadig nærmere virkelighedens udfald.

Som et specialtilfælde betragter Hayek den tilstand, hvor hver deltager på forhånd er i besiddelse af for det første en perfekt information om markedet og herunder samtlige præferencer og processer. For det andet har hver deltager rådighed over de nødvendige analytiske redskaber. Under disse forudsætninger kan markedsdeltagerne udarbejde indbyrdes konsistente planer. Hver deltager kan træffe de beslutninger, der vil udnytte enhver mulighed for erhvervelse af nytte, henholdsvis gevinst. I denne tilstand vil opfattelsen af markedet som en proces være uden interesse, idet tilpasningen vil være afsluttet på principielt uendelig kort tid.

⁴ Mises (1978) p. 36. Kursiv indsat her.

⁵ Hayek (1945) p. 530.

⁶ Hayek (1937): *Economics and Knowledge*. Her citeret fra Kirzner (1979) p. 14. Se også Hayek (1948) p. 38.

5. Interessen samler sig for østrigerne ikke om betingelserne for en ligevægt, men om en forståelse for de ændringer, der normalt kan iagttages på et marked. En konsekvens af dette udgangspunkt er, at begreber som f.eks. optimalitet ikke anvendes i neoklassisk forstand; interessen er knyttet til udledning af principper for markedets evne til at fremkalde ændringer. Formålet for østrigerne er at forstå, hvorledes samspillet mellem de enkelte deltagere i markedet frembringer ændringer i priser, mængder og processer. En afgørende pointe er, at beslutninger taget af de enkelte markedsdeltagere er gensidigt afhængige, samt at disse beslutninger ændrer grundlaget for de beslutninger, der skal tages i den efterfølgende periode.

Kirzners entreprenørbegreb

6. Israel Kirzner er elev af Ludwig von Mises. Centrale for Mises' og Kirzners opfattelse af markedet som en proces er entreprenør- og erfaringsbegreberne. Mises' entreprenørbegreb har en funktion i forbindelse med beskrivelsen af markedet som en proces: "Entrepreneur means acting man in regard to the changes occurring in the data of the market".⁷ Kirzner anvender Mises' begreb *human action*, ifølge hvilket menneskets handlinger tolkes som forsøg på at forbedre sin situation. Mises' *homo agens* maksimerer ikke alene inden for sine givne ressourcer for at nå givne mål, men betragter også selve de givne mål og ressourcer som genstande for ændringer.

Det er Kirzners tese, at i al menneskelig handling, jfr. Mises' begreb *human action*, indgår et element, der af Kirzner betegnes som *the entrepreneurial aspect*, som ikke kan gøres til genstand for hverken maksimerings- eller efficienskalkuler, men som ikke desto mindre er af udslagsgivende betydning for al økonomisk aktivitet og udvikling. Entrepenøraspektet i en økonomi forstås med Kirzners udgangspunkt, metodisk individualisme, bedst ved analogier fra entreprenørelementet i individers beslutninger.

⁷ Mises (1949) p. 255. Se Kirzner (1982) for en tolkning af Mises' entreprenørbegreb.

7. Ifølge Kirzner består et marked af beslutningsprocesser. I f.eks. *Competition and Entrepreneurship* (1973) introducerer Kirzner sit entreprenørbegreb ved en beskrivelse af et supponeret marked, hvor købere og sælgere ikke gør erfaringer under markedsprocessen.⁸ Køberne opdager ikke, at en bedre vare kan erhverves til samme pris eller samme vare til lavere pris. Tilsvarende opdager sælgerne ikke muligheden for gevinst ved alternativt at producere og sælge en anden vare eller muligheden for at sælge samme vare til en højere pris.⁹

På dette tænkte marked introduceres en ny, tredje type markedsdeltagere, entreprenører, der i modsætning til de oprindelige markedsdeltagere opfatter, at de forskellige priser på samme varer giver mulighed for gevinst. De pågældende entreprenører vil ved at købe varer til relativt lave priser og samtidig sælge de samme varer til relativt høje priser have den funktion at kommunikere en information om markedet til de oprindelige markedsdeltagere, som disse forudsættes ikke selv at kunne opdage. Den indbyrdes konkurrence mellem entreprenører vil få dem til at tilbyde højere priser til sælgerne, end disse oprindeligt med deres begrænsede viden havde opnået. Tilsvarende vil entreprenørerne, ligeledes på grund af indbyrdes konkurrence, tilbyde lavere salgspriser til køberne. Som konsekvens af den indbyrdes konkurrence mellem entreprenører vil priserne bevæge sig, som om de oprindelige markedsdeltagere havde været i stand til at danne erfaringer fra deres deltagelse i markedsprocessen.

⁸ Kirzner (1973) p. 14f. Visse af de østrigske ræsonnementer kan forekomme trivielle, specielt i forbindelse med tilpasning på markeder. Imidlertid er det som nævnt ifølge østrigsk tankegang en af den neoklassiske pristeoris svagheder, at den ikke i tiltrækkelig grad analyserer selve tilpasningsprocesserne på markedet, men ofte betragter dem som underforståede. På visse punkter indeholder østrigsk teori nogle tankegange, der fører til andre konklusioner end ortodoks pristeori. Dette gælder såvel efficienskriterier som kapital- og pengeteori. Flere af den neoklassiske værditeoris tankegange, som de findes hos f.eks. Clark (1899), er iøvrigt ikke så ubestridelige, som de umiddelbart forekommer.

⁹ Når der i det følgende tales om den samtidige forekomst af flere priser på samme varer, omfatter denne formulering som hovedregel også forekomsten af flere varer, processer og/eller ressourcer.

Eksemplet ovenfor er en abstraktion. Den funktion, som i det tænkte eksempel udføres af en bestemt gruppe, entreprenørerne, betegner Kirzner som *the entrepreneurial aspect* ved hver enkelt markedsdeltagers aktivitet.

Kirzner betegner med *pure entrepreneurship* den funktion i økonomien, der alene består i årvågenhed over for hidtil upåagtede muligheder. Pure entrepreneurship er knyttet til selve opdagelsen og kan udøves uden ressourcer. Den indebærer hverken internal eller external costs, hvilket er en af de kontroversielle dele af Kirzners entreprenørteori. Entreprenørfunktionen tillægges enhver markedsdeltager, ikke kun producenter, men også ejere af produktionsfaktorer og forbrugere. Den efterfølgende udnyttelse af opdagelsen er ikke pure entrepreneurship, men maksimering, hvor den erhvervede viden er en del af de givne ressourcer. I tilfælde af spekulation er det kun den oprindelige købsbeslutning, der er pure entrepreneurship. Den efterfølgende beslutning om salg er blot afhændelse af et aktiv til den bedst mulige pris.

Afgørende for entreprenørfunktionen er ikke ønsket om at bytte et aktiv for et andet, men en årvågenhed over for muligheden for købe et bestemt aktiv til en lavere pris, end det samme aktiv kan sælges for på samme tidspunkt. Idet værdi er subjektiv, kan varen som et specialtilfælde samtidig med køb sælges til entreprenøren selv. Herved får Kirzners entreprenørbegreb en lighed med arbitrage. En tilsvarende arbitragemulighed opstår for en producent, der indser, at en bestemt vare kan sælges for mere end de omkostninger, den kan produceres for. Den omstændighed, at produktionen tager tid, ændrer ikke den principielle tankegang, idet finansieringsomkostninger da fragår ved opgørelsen af den samlede ex ante gevinst. Entreprenørfunktionen består i at opdage, at produktionen eller værdiforøgelsen kan forrente kapitalen med mere, end långiveren forlanger i rente.

8. Kirzners entreprenørbegreb kan ikke formaliseres ved driftsøkonomiske beregninger af optimalpunkter. Det centrale karakteristikon er, foruden erfarings-

dannelse, opmærksomhed på ændringer i priser, processer og ressourcer med henblik på udnyttelsen af de deraf følgende gevinstmuligheder.

I tilfælde af perfekt viden kan pure entrepreneurship ikke eksistere. Pure entrepreneurship eksisterer på et marked, fordi eksempelvis sælgerne kunne have solgt varerne til højere priser, dersom de havde været mere opmærksomme. Det er Kirzners tese, at denne proces ikke kan beskrives som maksimering af mål med knappe midler, idet pure entrepreneurship, dvs. årvågenhed over for helt eller delvis upåagtede muligheder for ex ante gevinst, kan udøves uden indsats af produktionsfaktorer.

Kirzner finder økonomiske problemer formuleret som maksimering af bestemte mål med bestemte midler relevante, men kun under antagelse af perfekt viden. Under forudsætning af perfekt viden har det østrigske entreprenørbegreb ingen funktion. Men netop forekomsten af manglende viden begrundet en supplerende analyseform, der ikke er begrænset af en given ramme af mål og midler. Kirzner afviser ikke maksimering som en del af analysen, men finder optimalbegrebet utilstrækkeligt, da det udelukker entreprenørfunktionen. Inddragelse af ændringer i selve de mål og de midler, der er genstand for maksimering, er et af den østrigske skoles vigtigste bidrag.

9. En skarpt formuleret kritik af Kirzners entreprenørbegreb findes i Herold Demsetz (1983). På baggrund af fem citater fra Kirzner (1973) siges om begrebet årvågenhed (alertness): "If this is the essence of entrepreneurship, there is a more familiar name for it - luck". Hermed henviser Demsetz til f.eks. Kirzners fremhævelse af betydningen af opdagelsen af upåagtede muligheder uden forudgående investering med denne hensigt.

Som eksempel nævner Demsetz (1983) Pierre og Marie Curie, der tilfældigt anbragte en fotografisk plade ved siden af en malmmasse med et indhold af uran. Det er

herefter Demsetz' påstand, at den form for fænomener, der af Kirzner udtrykkes som årvågenhed, ikke kan anvendes ved analyse af økonomiske fænomener, idet ikke forudseelige begivenheder ikke kan analyseres. En mikroøkonomisk analyse med udgangspunkt i østrigernes tankegang bør ifølge Demsetz alene være et spørgsmål om investering under usikkerhed. Men Demsetz' eksempel, ægteparret Curies opdagelse af radioaktivitet i en malmmasse, er for mig at se ikke velvalgt, idet det netop illustrerer Kirzners pointe: effekten af årvågenhed.

Imidlertid åbner Demsetz (1983) for en anvendelse af det østrigske entreprenørbegreb med sin afsluttende sætning: "I claim only that *pure* entrepreneurship - as a distinct analytical tool, or as an object of scientific study - has been neglected because it has not yet been linked to a systematic behavioral response to uncertainty." Dette problem vil jeg vende tilbage til i *Kapitel VIII*.

10. Kirzners bidrag indeholder for mig et lidt gådefuldt element ved opfattelsen af, at entreprenørfunktionen principielt kan udøves af enhver - og uden rådighed over ressourcer.

Kirzner (1979) skriver herom:

"The link between the capture of market profit and some apparent *entrepreneurial ability* is to be understood because different individuals certainly differ in their ability to perceive opportunities entrepreneurially. What we must insist on is only that the *entrepreneurial* character of the vision under consideration here, renders it incorrect to see profit as the inevitable gain flowing naturally from the application of a possessed resource"¹⁰

¹⁰ Kirzner (1979) p. 180. *Entrepreneurial ability* er kursiveret her.

Når gevinsten fra entrepreneurial ability er *pure entrepreneurial profit* og ikke *rent* af bestemte personlige egenskaber skyldes det, at "rent" i modsætning til pure entrepreneurial profit opstår som en konsekvens af udbud og efterspørgsel. Aflønning af entrepreneurial ability er ikke bestemt af udbud og efterspørgsel, idet selve efterspørgslen efter entrepreneurial ability da også ville være udøvelse af entrepreneurial ability. Som konsekvens af Kirzners opfattelse er entrepreneurial profit ikke som hos f.eks. Say, Mill og Marshall en "rent" af sjældne, personlige egenskaber. Men der er dog mulighed for en vis sammenhæng: "entrepreneurial profit ..may be *correlated*, in some fashion, with the distribution of entrepreneurial talent."¹¹

11. Entreprenørfunktionen består ifølge Kirzner foruden pure entrepreneurship, dvs. årvågenhed, også af erfaringsdannelse. Da erfaringer erhverves ved deltagelse i markedsprocessen, er indlæring som et produkt af markedsprocessen således en del af Kirzners entreprenørteori. Betragtningssmåden indebærer, at en sekvens af beslutninger ansues af en vedvarende indlæringsproces. Hver beslutning medfører dels erfaringer og dels opmærksomhed på nye informationer, som begge danner grundlag for efterfølgende beslutninger. Den enkelte opdager, at hans tilbud har været for gunstigt for medkontrahenten, eller at de planlagte kontrakter udebliver.

Markedet som en proces

12. På baggrund af de to nævnte økonomiske funktioner, maksimering og entreprenørfunktionen, opstiller Kirzner en teori om markeder. Som det vil fremgå af min fremstilling, er der et kalejdoskopisk element i østrigsk markedsopfattelse.¹²

¹¹ Se herom Kirzner (1985) *Chapter Three*: "Uncertainty, Discovery, and Human Action: A Study of the Entrepreneurial Profile in the Misesian System".

¹² Jfr. L.M.Lachmann (1976): "From Mises to Shackle: An Essay on Austrian Economics and the Kaleidic Society".

Maksimeringsmekanismen, der bl.a. kendes fra Walras, indebærer tilpasning af mængder til de givne priser og øvrige data. Rent analytisk kan forbrugere og producenter betragtes som maksimerende henholdsvis nytte og gevinst på baggrund af de priser, som de iagttager på markedet og - antagelig med urette - anser for at være ligevægtspriser.

Entreprenørfunktionen muliggør en forklaring af, hvorledes priser og mængder ændrer sig under markedsprocessen. Entreprenørfunktionen udøves f.eks. af de producenter, der ved årvågenhed indser, at de aktuelle priser ikke er ligevægtspriser, idet de indebærer en mulighed for gevinst. Årvågenhed består i at erkende, at der foreligger uudnyttede gevinstmuligheder for bestemte produkter, processer og/eller ressourcer. Som konsekvens af entreprenørfunktionen, der indebærer en tilbøjelighed til at give mere gunstige tilbud end de konkurrerende, fremkaldes prisændringer.

Prissystemet opfattes af østrigerne som en institution, hvis funktion det er at overføre information om uligevægt mellem markedets deltagere. Uligevægte dannes uafslædt; men det tager tid, før en større eller mindre del af markedsdeltagerne bemærker de opståede uligevægte. Opdagelsen kompliceres ved, at ifølge østrigsk teori er omkostninger subjektive.¹³ Entreprenørfunktionen årvågenhed praktiseres ikke alene af erhvervsdrivende, men også af forbrugere med udgangspunkt i subjektive værdier, der til stadighed opstår og ændrer sig. Denne subjektivitet begrundes bl.a. med *opportunity costs*, som også afhænger af tilbøjeligheden til søge alternativer, dvs. til at udøve entreprenørfunktionen.

¹³ Den østrigske skole anvender en betragtningsmåde, der lejlighedsvis betegnes som subjektivism eller med Poppers terminologi som *methodological individualism*. Dette gælder også den østrigske værditeori, idet omkostninger betragtes som subjektive. Den neoklassiske antagelse om, at omkostninger kan opgøres som summen af faktorpriserne, har ifølge denne tankegang kun gyldighed på langt sigt i ligevægt. Se også Buchanan (1969) p. 49f.

13. Som en konsekvens af konkurrencen bliver det afgørende for hver markedsdeltager at fremsætte tilbud, der forekommer mere attraktive end konkurrenternes. Denne proces behøver dog ikke at have som konsekvens, at al marginal gevinst bliver konkurreret ned på et minimum. Udbyderne vil fremsætte tilbud under hensyntagen til konkurrenterne, men dog ikke mere attraktive end nødvendigt for at påvirke købernes beslutninger.¹⁴

Forbrugerne træffer deres beslutninger om køb under forudsætning af producenternes beslutninger om salg. Sælgeren må ligeledes være opmærksom på køberens situation, hvis han skal gøre sig håb om at opnå en gevinst ved salg. Konsekvensen af dette er, at den, der vil sælge på et marked, nødvendigvis må være opmærksom ikke alene på køberens præferencer, men også på de øvrige sælgers aktuelle og forventede tilbud, der vil konkurrere med hans eget. Tilsvarende må den, der vil købe, være opmærksom på såvel sælgernes tilbud som på muligheden for højere tilbud fra andre købere. Markedsdeltagernes beslutninger forudsætter komplementaritet.

Markedet som institution indebærer på denne baggrund konkurrence og udøvelse af entreprenørfunktionen i form af erfaringsdannelse og pure entrepreneurship. Det er ikke muligt at diskutere det ene af de to begreber uden at anvende det andet. Markedsdeltagerne bliver efter hver periode opmærksomme på præferable alternativer, som de ville have valgt, hvis de havde haft den viden, som de nu har. Havde de haft flere erfaringer eller mere viden - ikke mindst om andres handlinger og intentioner - havde de foretaget et andet valg. På denne baggrund ændrer de grundlaget for næste periodes beslutninger. Processen forlænges af, at de enkelte deltagere kun har mulighed for at iagttage en del af konsekvenserne af egne og andres beslutninger.

¹⁴ Som ligeledes påpeget af Axel Mossin (1987) i "Konkurrenceprocesser og konkurrencepolitik", er der et relativt element i konkurrencebegrebet. Incitamentet til forstærket indsats i konkurrencen ophører, når de tabende når grænsen for deres ydeevne.

Yderligere kan markedsdeltagerne blive opmærksomme på, at deres valg - på grund af egne logiske fejl - ikke var optimale.

Ikke alle beslutninger føres ud i livet, nogle beslutninger kan f.eks. være baseret på nødvendige forudsætninger, der ikke opfyldes. Processen kompliceres af, at der som konsekvens af markedsdeltagernes valg og handlinger opstår nye, hidtil ukendte, muligheder på markedet.¹⁵ Under markedsprocessen ændres planer med for optimistiske forventninger til mere realistiske planer, ligesom hidtil oversete muligheder for gevinst planlægges udnyttet i næste periode. Hver markedsdeltagers opmærksomhed på markedets udvikling medfører øget viden og dermed revision af beslutningsgrundlaget.

Denne proces vil foregå, uanset om selve de basale vilkår med hensyn til præferencer, produktionsprocesser og ressourcer som et specialtilfælde forudsættes konstante. Selve markedets processer initieres således af deltagernes individuelle, begrænsede viden.¹⁶

Viden, ejerskab og hierarkier

14. Som det er fremgået, er ifølge Kirzner teknisk og organisatorisk viden i sig selv ikke pure entrepreneurship, men en produktionsfaktor, der kan erhverves på et marked. Selve evnen til at organisere en erhvervs virksomhed betragtes som en faktor og ikke som pure entrepreneurship. Dette gælder også for viden om markedets vilkår, og entreprenørfunktionen kan derfor ej heller karakteriseres som kendskab til markedets konkrete forhold.

¹⁵ Se Hayek (1960) p. 32 og Kirzner (1973) p. 9. En tilsvarende tanke findes hos Knight (1921).

¹⁶ Lachmann (1986, p. 49) finder det hensigtsmæssigt at sondre mellem *information* og *knowledge*. Det første betegner principielt nedskrevne meddelelser, det andet den mængde tanker, som en given person kan bringe i anvendelse i en given situation. Herved opnås en form for flow-stock dikotomi mellem interpersonel og personlig viden.

Det afgørende ved entreprenørfunktionen er årvågenhed, dvs. opmærksomhed på, hvor den relevante viden kan rekvireres eller etableres - med henblik på at opnå en gevinst før andre. Den person, der ejer en produktionsfaktor, vil dog ofte samtidig udøve entreprenørfunktionen; men rent analytisk er det adskilte funktioner. Entreprenørfunktionen medfører først og fremmest etablering af en viden om, hvorledes viden kan findes.

15. Det er også en konsekvens af det foregående, at ejerskab ikke er et element i det østrigske entreprenørbegreb. Med anvendelse af Kirzners entreprenørbegreb er f.eks. aktionærer kun entreprenører i forbindelse med købsbeslutningen.¹⁷ Derefter er de funktionelt ejere af ressourcer, der modtager en *quasi-rent*. Entrepreneurgevinsten kan alene føres tilbage til den oprindelige beslutning om etablering af et aktieselskab, henholdsvis køb af aktier. En tidsforskydning mellem ud- og indbetaling indebærer blot, at entreprenøren må låne den fornødne kapital til projektets gennemførelse.

16. Dannelse af hierarkier og principal-agentproblemer kan analyseres ved anvendelse af Kirzners entreprenørbegreb. Selve virksomhedshierarkiet er ifølge Kirzner ikke identisk med entreprenørfunktionen. En virksomhed opstår typisk ved "pooling of resources", når ejere af produktionsfaktorer sælger eller udlejer disse til en udøver af entreprenørfunktionen. Købet af produktionsfaktorer medfører, at entreprenørfunktionen med Williamsons (1985) terminologi er bundet af de erhvervede ressourcers grad af *asset specificity* og graden af reversibilitet af investeringen. Den oprindelige udøvelse af pure entrepreneurship er helt eller delvist afløst af maksimering af *quasi-rent* af de faktorer, der blev erhvervet som følge af den oprindelige funktion som *pure entrepreneur*. Dersom ejeren bliver opmærksom på en mulighed for anvendelse af de erhvervede faktorer, der indebærer en større gevinst end

¹⁷ Et tilsvarende spekulationsbegreb anvendtes tidligere i dansk skatteret i forbindelse med salg af aktier, idet avancen var skattepligtig, dersom køberen havde haft spekulationshensigt i købsøjeblikket. Af bevistekniske grunde blev denne regel afløst af et bestemt tidsrum for besiddelse af en aktie, som kriterium ved afgørelse af, hvornår der foreligger indkomstskattepligtig spekulation.

oprindelig antaget, er denne forøgelse af gevinsten ligeledes opnået ved pure entrepreneurship.

Ved f.eks. forhandling af direktørernes ansættelseskontrakt i et aktieselskab kan såvel bestyrelse som direktion udøve entreprenørfunktionen. Dersom f.eks. bestyrelsen med rette antager, at direktørerne formår at tjene en større gevinst til selskabet - end oprindeligt antaget af de samme direktører ved forhandling af deres løn - er dette en entreprenørgevinst, som bestyrelsen tilføjer selskabet ved pure entrepreneurship i forbindelse med ansættelse af direktionen. Bestyrelsen indser ved indgåelse af ansættelseskontrakten, at direktørerne er mere værd end deres løn. Dersom omvendt en direktion formår at skaffe sig flere personlige fordele end forudsat af bestyrelsen, er det direktionen, der har udvist pure entrepreneurship ved indgåelse af ansættelseskontrakten. Direktionen får herved en del af den entreprenørgevinst, som driften af selskabet giver mulighed for.

Uligevægtskabende innovation og ligevægtskabende arbitrage

17. Kirzners entreprenørbegreb er jævnligt blevet angrebet for at minde for meget om arbitrage.¹⁸ Kirzner anvender selv denne betegnelse i et af sine første værker: "characterizing..my own [view] as an 'arbitrage' theory of profit".¹⁹ Denne karakteristik er dog mere en metafor end en definition.

Kirzner klargør denne del af sit entreprenørbegreb i en senere artikel:

"We may distinguish two levels at which entrepreneurship may be exercised in a capitalist system. First, at a given date a market economy is likely to be less than fully coordinated with respect to information currently possessed The second level at which entrepreneurship may

¹⁸ Se f.eks. Casson (1982) p. 369f.

¹⁹ Kirzner (1973) p. 85. Kirzner påpeger dog samme sted forskellen mellem sædvanlig arbitrage og hans eget entreprenørbegreb.

be exercised ... is made possible by ... innumerable useful truths that might be known, but which, at the moment, are unknown to anyone in the market."²⁰

Det er Kirzners hensigt at definere et entreprenørbegreb, der dækker såvel ligevægtskabende arbitrage som uligevægtskabende innovation i Schumpetersk forstand.

Begge de i citatet nævnte former for aktivitet er ligevægtskabende eller koordinerende. At det er tilfældet med den første form er trivielt. Her koordinerer entreprenørfunktionen den tilgængelige viden, der f.eks. er spredt blandt forskellige personer. Der kan eksempelvis være en situation, hvor en producent ikke har kendskab til den eksisterende optimale teknik.

I det andet tilfælde er der tale om opdagelse af en potentiel viden, som ingen tidligere har været i besiddelse af, f.eks. om mulighed for anvendelse af en ny energikilde. Den anden form for entreprenøraktivitet koordinerer, ifølge Kirzner, aktuelle og fremtidige muligheder eller nutidige og fremtidige priser, hvorfor den ligeledes betegnes som koordinerende.

18. For Schumpeter indebærer entreprenørfunktionen alene skabelse af uligevægt, der betinger efterfølgende dannelse af ligevægt, men på et højere niveau. Denne forskel mellem Kirzners og Schumpeters begrebsanvendelse kan efter min vurdering bedre begrundes med teoretisk formål end med alternative opfattelser.

Når Schumpeter kun betegner personer, der gennemfører uligevægtskabende innovationer, som entreprenører, kan dette efter min vurdering begrundes med, at

²⁰ Kirzner (1983b) p. 159. Se også Kirzner (1985). Lachmann (1986, p. 125) opdeler entreprenører i 1) arbitragører, 2) spekulanter og 3) innovatører. De to sidste udøver en entreprenøraktivitet, der indebærer et tidsrum mellem køb og salg. Spekulanten har i modsætning til innovatøren ingen kontrol over de faktorer, der frembringer gevinsten. Det er Kirzners opfattelse, at hans entreprenørbegreb omfatter alle de tre former for entreprenøraktivitet, som Lachmann nævner.

Schumpeter har en anden hensigt med sin teori end Kirzner. Schumpeter anvender sit entreprenørbegreb til at forklare specielt cyklisk dynamik og vækst med udgangspunkt i en Walras-ligevægt. For det andet er Kirzners bidrag i højere grad end Schumpeters præget af dynamisk subjektivisme.²¹

Både Schumpeter (1934) og Kirzner (1973), jfr. afsnit 7 ovenfor, introducerer entreprenøren i en tænkt situation præget af rutine og forudsigelige gentagelser. Forskellen er, at Schumpeter introducerer sin entreprenør i en økonomi i Walras-ligevægt, hvor den ligevægtskabende entreprenørfunktion har udspillet sin rolle. Schumpeters entreprenørfunktion frembringer *new combinations*, dvs. ændrer produktionsfunktionen - eller produktionsligningerne - og dermed grundlaget for den aktuelle Walras-ligevægt.²²

Imidlertid må der i det af Schumpeter beskrevne system nødvendigvis være to former for entreprenørfunktioner, der udøver henholdsvis en ligevægtskabende arbitragefunktion inden for Walras-modellen og uligevægtskabende innovation ved ændring af selve modellens ligninger.

Der er den væsentlige overensstemmelse mellem opfattelsen hos Schumpeter og Kirzner, at for begge er selve opdagelsen - ikke den tekniske opfindelse - det essentielle. Kirzners opfattelse fremgår af hans entreprenørbeskrivelse ved anvendelse af begreberne *alertness* og *pure entrepreneurship*. At dette også er Schumpeters opfattelse, kan eksemplificeres med følgende citat: "The entrepreneurial kind of leadership For its success, keenness and vigor are not more essential than a certain narrowness which seizes the immediate chance and *nothing else*."²³ Der er

²¹ Se O'Driscoll & Rizzo (1985, p. 28 ff.) for en diskussion af dette begreb.

²² Se Schumpeter (1934) p. 66.

²³ Schumpeter (1934) p. 89.

således ikke den uforenelighed mellem Kirzners og Schumpeters entreprenørbegreber som undertiden antaget. Men Kirzners entreprenørfunktion indebærer en årvågenhed over for såvel ligevægtskabende arbitrage som uligevægtskabende innovation.

Der er dog samtidig den nuance af forskellig opfattelse hos Schumpeter og Kirzner, at for Schumpeter består entreprenørfunktionen i højere grad af et element af handlekraft i forbindelse med selve udførelsen. For Kirzner er entreprenørfunktionen en funktion, der er snævert knyttet til opdagelsen af ex ante gevinster. Denne nuanceforskel er knyttet til det forhold, at Schumpeters fremstilling af entreprenøren ofte er en personbeskrivelse.

19. Der findes kun enkelte modeller af østrigernes opfattelse af markedet.²⁴ Interessant er det imidlertid, at Kirzners introduktion og beskrivelse af entreprenørfunktionen, jfr. afsnit 7 ovenfor, har mange ligheder ikke alene med Schumpeters (1934) måde at indføre entreprenørfunktionen på med udgangspunkt i en Walras-ligevægt, men også med Walras' (1926) introduktion og beskrivelse af entreprenørfunktionen i 18^{me} og 19^{me} leçon.

Det fremgår af Walras (1926), som nævnt i denne afhandlings *Kapitel I*, afsnit 3, at produktion genereres af fire funktioner, rôles: *propriétaire foncier, travailleur, capitaliste* og *entrepreneur*. Det er alene entreprenørfunktionen, der ser mulighederne for nye kombinationer af de ydelser, som de tre førstnævnte funktioner leverer. Og det er entreprenørernes indbyrdes konkurrerende efterspørgsel og udbud, der skaber en tendens mod ligevægt på både faktor- og varemarkedet.

²⁴ Se f.eks. Littlechild, S.C. & G.Owen (1980): "An Austrian Model of the Entrepreneurial Market Process", *Journal of Economic Theory*, 23, 361-79.

Imidlertid udelader Walras entreprenørfunktionen i sin formalisering og erstatter den med en auktionarius. Dette forhold kunne efterlade det indtryk, at det ikke er muligt at opstille en model af et marked med en entreprenørfunktion.

Estrups model

20. Hector Estrup påpeger i sin disputats *Essays in the Theory of Income Creation* (1977) svaghederne ved en Walrasiansk model, hvor entreprenørfunktionen erstattes med en auktionarius. En del af kritikken er, at de velkendte neoklassiske forudsætninger eliminerer en række væsentlige økonomiske, organisatoriske og institutionelle problemer. Walras' auktionarius er af flere grunde en utilfredsstillende illustration af markedet. Der skelnes ikke mellem den forskellige karakter af udbuds- og efterspørgselsbeslutninger, fremstillingen af tidsbegrebet er ikke tilfredsstillende, ligesom selve ligevægtskabelsen ved tâtonnement forekommer uvirkelig. Et yderligere teoretisk problem ved den tekniske del af bidraget fra Walras (1926) er, hvorledes priserne kan ændre sig, når alle agenter er pristagere. Walras løser dette problem ved en auktionarius.

Mens østrigernes tankegang har Carl Menger (1871): *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre* som udgangspunkt, er den grundlæggende opfattelse af markedet hos Estrup baseret på Marshall (1920) og John M. Keynes (1936): *General Theory*, der begge anvender entreprenørbegreber, der på mange punkter er sammenfaldende.²⁵ Det er Estrups iagttagelse, at fraværet af en entreprenørfunktion i den kendte I-Y-C model er en væsentlig svaghed ved fremstillingen i en række lærebøger i sammenligning med den dynamiske tankegang i Keynes (1936).

²⁵ Dette indebærer, at økonomien opfattes som bestående af udbydere, der kræver en bestemt *supply price* for at levere en bestemt mængde, og efterspørgere, der kun vil betale en bestemt *demand price* for at købe en given mængde.

21. Entreprenørfunktionen beskrives af Estrup som en agent med en information, som de øvrige agenter ikke har: "An Economic agent with (transient) monopoly of information. Our entrepreneur is more in line with the English "dealer" than with (Schumpeters) entrepreneur as an innovating industrial captain."²⁶

Estrups (1977) bidrag har bl.a. til formål at vise, hvorledes et entreprenørbegreb kan illustrere efterspørgslens funktion i en markedsøkonomi, idet information om markedet bringes via entreprenørernes efterspørgsel:

"The basic principles of an entrepreneurial economy are as follows: it is always possible to obtain a gain on an inconsistency. With full information inconsistencies would be unthinkable; in the actual world of imperfect knowledge the entrepreneurs are the Argus-eyed men: they discover the gain prospects in the markets and they direct their activities accordingly. They endeavour to increase their income by increasing activities in sectors with entrepreneurial gains and by reducing them where there are entrepreneurial losses. The entrepreneurial gains and losses are motive forces for the movements in the economy."²⁷

Som det fremgår ved en sammenligning af gennemgangen af Kirzners entreprenørbegreb med citaterne umiddelbart ovenfor, er der konsistens mellem Kirzners og Estrups entreprenørbegreber. Begge anser entreprenørfunktionen for at være en funktion, der på baggrund af begrænset information og motiveret af markedets incitament medfører en tendens til koordination mellem priser, udbud og efterspørgsel. I såvel Kirzner (1973) som Estrup (1977) er det entreprenørfunktionen - ikke producentfunktionen - der giver en tendens til bevægelse mod et *equilibrium*.²⁸

²⁶ Estrup (1977) p. 22.

²⁷ Estrup (1977) p. 16.

²⁸ Se f.eks. Estrup (1977) *Chapter II* og Kirzner (1979, p.115): "[The entrepreneur is] an equilibrating force in the economy."

På samme måde som østrigerne fremhæver Estrup, at den dynamik, der frembringer en evt. ligevægt, er et væsentligt element i en økonomisk analyse: "And a model of the entrepreneurial system must be dynamic. It must start by stating the rules as to how the entrepreneurs will move the economy in order to see if the economy will eventually end at a stable point; ... But the movement itself is as important as the equilibrium point; the latter may not even exist."²⁹

En forskel mellem Estrups og Schumpeters bidrag er, at Estrup anvender sit entreprenørbegreb om beslutningstyper. Derimod forekommer det i forbindelse med Schumpeters anvendelse af entreprenørbegrebet som nævnt jævnlige, som om entreprenøren både er en funktion og en person. Schumpeters entreprenør kan fortolkes som et elitært begreb, idet entreprenørfunktionen udføres af en relativt sjælden mennesketype med speciel vision og handlekraft.³⁰

22. Det følgende er en let fortolkning af Estrups indledende model. Der er to funktioner i økonomien, entreprenører og producenter - foruden antallet n former for varer.

På baggrund af forventninger om som mellemmand at kunne sælge varer til gunstige fremtidige demand priser afgiver entreprenørerne ordrer til producenterne. Entrepenørerne køber til kendte supply priser, hvorimod demand priserne, som entrepenørerne sælger til, først bliver bestemt ved den efterfølgende konkurrence. Dersom de af entrepenørerne opnåede demand priser overstiger supply priserne, som entrepenørerne har købt til, opnår entrepenørerne en gevinst.

²⁹ Estrup (1977) p. 17.

³⁰ Se herom *Kapitel I*, afsnit 17.

Entreprenørerne aftager hele produktionen, hvorved modellens entreprenørfunktion repræsenterer en efterspørgsel i økonomien. I modsætning til Walras-modellen er udbudsbeslutningervæsensforskellige fra efterspørgselsbeslutninger. Desuden anvendes ikke begrebet marginal nytte, der kendes fra Walras-modellen.

Producenternes udbud x_i^s af en given vare "i" afhænger af såvel varens supply pris p_i^s som de øvrige priser, dvs. lønsatsen w , og demand priser på principielt samtlige øvrige varer (bl.a. demand priser på de faktorer, der anvendes ved produktion af den pågældende vare):

$$(1) \quad x_i^s = x_i^s(p_1^d, p_2^d, \dots, p_i^s, \dots, p_n^d, w), \quad i = 1, 2 \dots n$$

Producenterne udbyder en bestemt mængde til hver alternativ supply pris, som entreprenørerne tilbyder dem.

Udbuddet af arbejdskraft L^s afhænger af præferencer m.h.t. fritid og leveford, hvilket formaliseres som en funktion med lønsatsen og samtlige demand priser som argumenter:

$$(2) \quad L^s = L^s(p_1^d, p_2^d, \dots, p_n^d, w)$$

Efterspørgslen efter en given vare determineres principielt af demand- og supply priser på alle varer, lønsatsen og arbejdskraftens budgetrestriktion, wL^d .

$$(3) \quad x_i^d = x_i^d(p_1^s, p_2^s, \dots, p_n^s, p_1^d, p_2^d, \dots, p_n^d, w, wL^d), \quad i = 1, 2 \dots n$$

Efterspørgslen efter arbejdskraft afhænger ligeledes af samtlige demand- og supply priser, lønsatsen og budgetrestriktionen.

$$(4) \quad L^d = L^d(p_1^s, p_2^s, \dots, p_n^s, p_1^d, p_2^d, \dots, p_n^d, w, wL^d)$$

Modellen illustrerer, hvorledes efterspørgselsbeslutninger er uafhængige af økonomiens tekniske muligheder, *demand* opfattes som *command* til økonomiens producenter.

Supply priserne forudsættes faste på kort sigt; men der dannes ikke lagre, idet markerne clearer ved bevægelser i demand priserne.

$$(5) \quad x_i^d = x_i^s$$

Der findes kun én lønsats, dvs. der er ingen gevinstmulighed ved køb og salg af rene arbejdsydelser. Da lønsatser er mindre fleksible end varemarkedets demand priser, er der mulighed for ledighed.

Entreprenørerne, der aftager hele produktionen, opnår en gevinst - eller et tab - der er lig demand-supply prisforskelle multipliceret med de afsatte mængder. Entreprenørgevinsten ækvivalerer med værdien af den mængde varer og arbejdsydelser, som entreprenørerne erhverver, men ikke afhænder, $wL^{dE} + \sum p_i^d x_i^{dE}$. Der summeres over alle $i = 1, \dots, n$.

$$(6) \quad wL^{dE} + \sum p_i^d x_i^{dE} = \sum (p_i^d - p_i^s) x_i^s$$

Som det fremgår, indeholder entreprenørgevinsten et element af arbitrage i bred forstand, hvilket er konsistent med Kirzners tankegang.

Idet supply priserne og lønsatserne er faste på kort sigt, kan de viste ligninger danne et ligningssystem til bestemmelse af demand priserne og beskæftigelsen. På grundlag af den opnåede entreprenørgevinst og arbejdsløsheden ændres supply priserne og

lønsatsen i næste periode. Dynamikken i modellen fremkommer ved, at supply prisernes ændring er en funktion af forskellen mellem de observerede demand- og supply priser. En tilsvarende funktion kan opstilles for ændringer i lønsatsen.

23. Den viste model illustrerer som nævnt to former for *decision types*: Entreprenører, som ikke fastsætter den udbudte mængde varer, men derimod supply priser og køb til eget brug x_i^{dE} . Den anden form for beslutningstagere er producenter, der optræder som både udbydere og efterspørgere, idet en producent optræder som efterspørger i det omfang, han tilbydes en ordre. På denne måde illustrerer modellen afledt efterspørgsel, hvilket ikke er tilfældet med Walras-modellen. Relevansen af begrebet afledt efterspørgsel kan tilskrives, at Says lov ikke gælder generelt i modellen. Den enkelte udbyder på arbejdsmarkedet har ingen sikkerhed for, at hans udbud vil modsvares af en efterspørgsel, hvorfor arbejdskraftens efterspørgsel er helt eller delvist afledt efterspørgsel.

Udbygges modellen med investeringsbeslutninger, hvilket ikke skal gennemgås her, indeholder den fire *decision types*, der illustrerer økonomisk dynamik: For det første to entreprenørroller eller to former for entreprenør-beslutninger. *Transactors*, der kontraherer om køb af et *flow* af varer med den hensigt at erhverve varerne til lavere supply pris end den senere gældende demand pris. Den anden entreprenørrolle er *contractors*, der investerer i *stock*, dvs. køber kapitalgoder med henblik på udlejning og forrentning over tid. Derudover består modellen af *producers*, der producerer varer under minimering af omkostningerne, og *income receivers*, der modtager indkomster ved indsats af arbejdskraft og øvrige produktionsfaktorer.³¹

³¹ Se Estrup (1977) *Chapter II*.

Det er en interessant konklusion i Estrup (1977), at der er behov for at analysere entreprenørfunktionen under inddragelse af socioøkonomiske *institutioner*.³² Det er ét formål med denne afhandling at gå et skridt mod løsningen af denne opgave.

³² Estrup (1977) p. 258.

